

# Vyresnio amžiaus darbuotojų “išlikimas” darbo rinkoje Lietuvoje: misija (ne)įmanoma?

Jekaterina Navickė  
Žeimantė Straševičiūtė

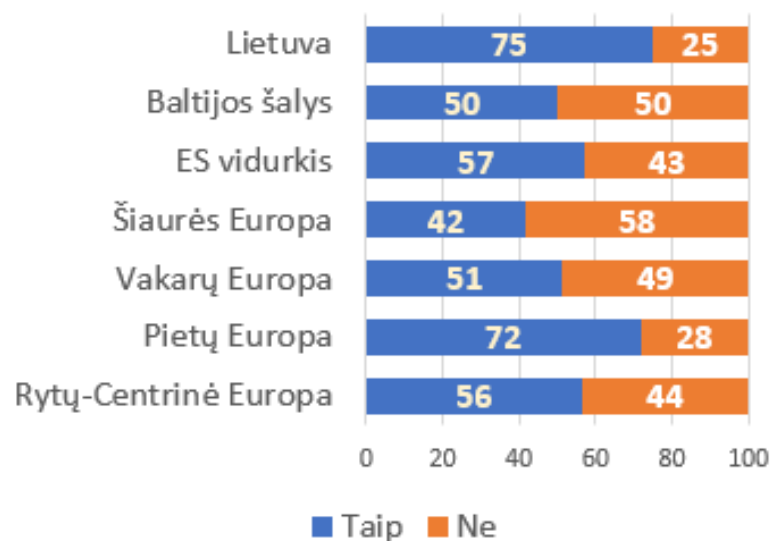
Remiantis Eurostat duomenimis, kas penktas darbuotojas ES yra 55+ metų, o vyresnių darbuotojų dalis tarp visų užimtųjų per pastaruosius 15 metų beveik padvigubėjo (nuo 12% iki 20%) [1]. Senstančios visuomenės kontekste iššūkis ir galimybė Lietuvai – kuo ilgiau išlaikyti vyresnio amžiaus asmenis, kurie nori ir gali dirbti, darbo rinkoje. Čia turime daug potencialo. Pirma, Lietuva yra tarp lyderių ES pagal 55+ amžiaus žmonių užimtumą: 55-64 m. amžiaus grupėje užimtumas apie 70%, dirba apie 12% senatvės pensijų gavėjų [1]. Antra, Lietuvoje nuo 2000 metų sparčiai augo užimtumas priešpensiniame ir pensiniame amžiuje. Duomenys rodo, jog vyresnio amžiaus žmonių užimtumas nesumažėjo net po Covid-19 pandemijos [2].

VU mokslininkai pasitelkę Europos sveikatos, senėjimo ir išėjimo į pensiją tyrimo (SHARE) duomenis analizavo vyresnio amžiaus (55-70 metų) darbuotojų dalyvavimo darbo rinkoje veiksnius Lietuvoje ir kitose ES šalyse. Tyrimas atskleidžia nemažai iššūkių ir galimybių, siekiant išlaikyti aukštą užimtumo lygį tarp vyresnio amžiaus asmenų Lietuvoje.

## Lietuvoje ypač svarbūs ekonominiai dalyvavimo darbo rinkoje ir pasitraukimo iš jos į pensiją motyvai

Lietuva išsiskiria ypač didele dalimi žmonių, kurie norėtų atsiradus galimybei pasitraukti iš darbo – tokį atsakymą pateikė 75 proc. visų respondentų. Panašus respondentų skaičius (apie 78 proc.) nurodo pasitraukę į iš darbo rinkos kai tik galėjo gauti pensiją. Visgi, tai daugiausiai galioja vidutinių pensijų gavėjams. Mažiausias ir didžiausias pensijas gaunantys asmenys, nors ir dėl skirtingų motyvų, darbo rinkoje pasilieka ilgiausiai. Pirmieji pasilieka darbo rinkoje dėl finansinio būtinumo – lėšų pragyvenimui trūkumo, o pastarieji – dėl finansinę ir galimai nefinansinę (pvz. statuso, savi-realizacijos, socializacijos) grąžą teikiančio darbo, geresnių darbo sąlygų.

1 pav. Ar norėtumėte išeiti iš darbo į pensiją, kai tik turėsite tokią galimybę?



Čia slypi ir tam tikras paradoksas: didinant senatvės pensijas ir, atitinkamai, mažėjant finansinio būtinumo motyvui dirbti, užimtumo lygis sulaukus pensinio amžiaus gali pradėti mažėti. Visgi, remiantis paskutiniųjų metų statistika, beveik 40 proc. pensinio amžiaus žmonių Lietuvoje yra žemiau skurdo rizikos ribos. Taigi, finansinio būtinumo motyvai dirbti, tikėtina, dar kurį laiką išliks svarbiu aukšto Lietuvos pensinio amžiaus žmonių užimtumo lygio veiksniumi.

Palyginus, kitose ES šalyse finansinis motyvas yra silpnesnis, yra daug labiau svarbūs sveikatos veiksniai. Paraginti išeiti iš darbo į pensiją pasitraukė apie kas dešimtas pensinio amžiaus žmogus tiek Lietuvoje, tiek vidutiniškai ES. Teigiamas savanoriško pasitraukimo iš darbo priežastis – tokias, kaip noras praleisti daugiau laiko su į pensiją išėjusiu partneriu, artimaisiais, realizuoti save ar džiaugtis gyvenimu – vidutiniškai nurodo tik apie 1-3 proc. apklaustųjų Lietuvoje. Palyginus, tokias priežastis nurodo apie 10 proc. respondentų Skandinavijos šalyse.

## Investicijos į sveikatą, socialines paslaugas, švietimą ir IT gebėjimus – aktyvaus senėjimo raktas

Lyginant su kitomis ES šalimis, Lietuvoje tiek sveikatos apribojimai, tiek artimųjų priežiūros įsipareigojimai daro labiau ženklų neigiamą įtaką vyresnio amžiaus žmonių užimtumui. Šis barjeras yra ypač aktualus moterims. Papildomus moterims tenkančius artimųjų priežiūros įsipareigojimus lemia tiek socialinių normų įtaka, tiek ilgalaikės priežiūros bei ikimokyklinio ugdymo paslaugų trūkumas [3, 4]. Siekiant šalinti šiuos užimtumo barjerus yra svarbu plėsti sveikatos ir ilgalaikės priežiūros paslaugų prieinamumą mūsų šalyje, gerinti jų kokybę.

Iškitos pusės, tikimybė dirbti vyresniame amžiuje teigiamai veikia sveiką gyvenimą. Sveikas gyvenimo būdas, šiuo atveju, apima tokias įpročius, kaip retas alkoholio vartojimas ar jo atsisakymas, nerūkyimas, sportinė veikla bent kartą per savaitę ir kitoks fizinis aktyvumas (pasivaikščiojimas, namų ruoša ar kita nesunki fizinė veikla) dažniau nei kartą per savaitę. Palyginus, šiaurės Europos šalims ir vidutiniškai ES sveikos gyvenimo veiksnys nėra tiek aktualus. Tai rodo, jog Lietuvoje yra svarbu skatinti sveiką gyvenimą, mažinti užimtumą ribojančių žalingų įpročių paplitimą, ypač alkoholio vartojimo.

Vienas po kito tyrimai rodo, jog ilgiau darbo rinkoje išlieka ir didesniu užimtumo lygiu pasižymi aukštesnį išsilavinimą turintys žmonės [5, 6, 7]. Tai patvirtina ir ši analizė. Be to, didesnę tikimybę dirbti vyresniame amžiuje turi žmonės, kurie nurodė, jog jų darbas apima darbą prie kompiuterio. Darbas kompiuteriu nereikalauja ženklaus fizinio pajėgumo, o po Covid-19 pandemijos vis labiau plinta nuotolinio darbo kompiuteriu ir su tuo susijusio didesnio lankstumo darbe formos. Šie aspektai gali būti patrauklūs vyresnio amžiaus darbuotojams, gali paskatinti ilgiau pasilikti darbo rinkoje. Šiame kontekste yra svarbu skatinti mokymąsi visą gyvenimą, vyresnio amžiaus asmenų kompiuterinio raštingumo įgūdžių tobulinimą, kvalifikacijos tobulinimą.

## Siekiant didesnio vyresnių žmonių užimtumo svarbu gerinti darbo sąlygas ir lankstumą

1 lent. Nepasitenkinimo darbu priežastys

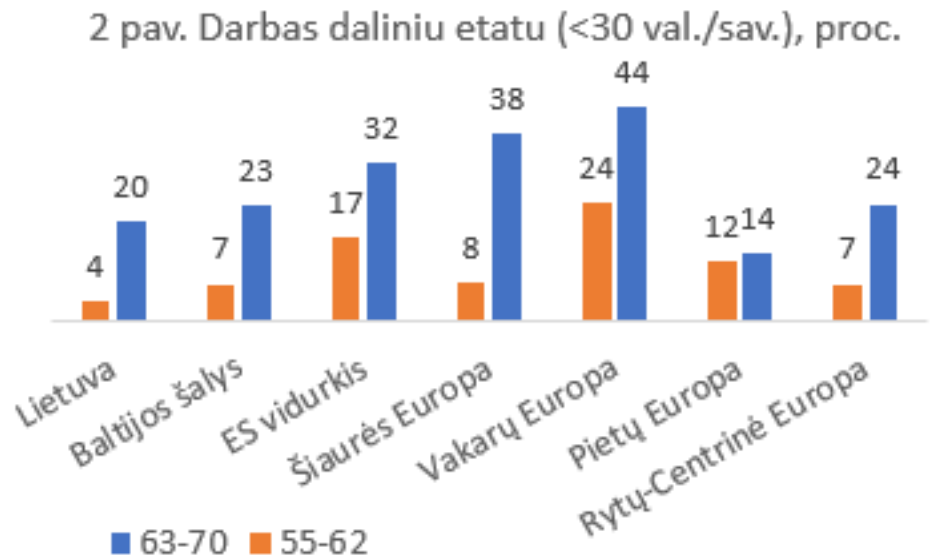
	Fizinė, psichologinė įtampa	Maža alga	Autonomijos, tobulėjimo stoka	Pripažinimo, palaikymo stoka
Lietuva	61%	60%	38%	26%
Baltijos šalys	55%	53%	38%	24%
ES vidurkis	55%	43%	34%	30%
Šiaurės Europa	45%	38%	18%	23%
Vakarų Europa	48%	39%	27%	28%
Pietų Europa	63%	45%	43%	33%
Rytų-Centrinė Europa	62%	49%	43%	32%

Pasitraukimą iš darbo rinkos į pensiją taip pat lemia darbo sąlygos: didelis darbo krūvis, įtampa, žemas atlyginimas, autonomijos ir tobulėjimo stoka.

Apie 60 proc. visų 55+ metų respondentų Lietuvoje nurodė, jog jų darbas pasižymi dideliu krūviu, panašiai tiek pat – jog jų netenkina gaunamas atlyginimas už darbą. Apie 38 proc. Lietuvos respondentų nurodo tobulėjimo ir autonomijos darbe stoką. Šis rodiklis daugiau nei du kartus viršija šiaurės Europos šalių grupės vidurkį. Santykinai gera situacija yra pripažinimo ir palaikymo darbe srityje – trūkumą šioje srityje nurodė apie ketvirtadalis Lietuvos respondentų, palyginus su 30 proc. vidutiniškai ES. Prastas vyresnio amžiaus asmenų darbo sąlygas Lietuvoje rodo ir anksčiau daryti tyrimai: vyresnio amžiaus darbuotojai dažniau jaučiasi uždir-

bantys per mažai, rečiau yra patenkinti savo darbo sąlygomis, dažniau nerimauja dėl galimo darbo praradimo artimiausiu laiku, dažniau mano, jog jų atliekamas darbas neigiamai veikia jų sveikatą ir saugumą, turi mažesnes galimybes tobulėti, kelti savo kvalifikaciją darbe [7].

**Siekiant subalansuoti darbo krūvius Lietuvoje nepakankamai yra išnaudojamos dalinio užimtumo galybės: Lietuvoje 63-70 m. amžiaus grupėje dirbančiųjų nepilną darbo laiką yra apie 20 proc., tuo tarpu kai šiaurės ir vakarų Europos šalyse nepilnu etatu dirbančių asmenų dalis šioje amžiaus grupėje yra dvigubai didesnė ir siekia apie 40 proc.**



Dirbantys savarankiškai turi ženkliai didesnę tikimybę ilgiau išlikti ekonomiškai aktyvūs tiek ikipensiniame, tiek pensiniame amžiuje. Ši tendencija gali turėti teigiamos įtakos vyresnio amžiaus žmonių užimtumui ateities perspektyvoje, nes tiek Lietuvoje, tiek kitose ES šalyse, yra stebimos savarankiškos veiklos plėtros tendencijos. Visgi svarbu paminėti, jog savarankiškai dirbantys dažnai turi mažesnes sukauptas pensijų teises ir dydžius. Todėl jų finansinis motyvas dirbti net sulaukus pensinio amžiaus yra didesnis.

Taigi, galima pasidžiaugti, jog Lietuva yra tarp lyderių ES pagal 55+ amžiaus žmonių užimtumą. Mažiau džiugina tai, jog vienas pagrindinių to motyvų – ekonominis būtinumas. Skandinaviško aktyvaus senėjimo receptas Lietuvai – gerinti finansinę vyresnių žmonių situaciją ir tuo pat metu šalinti sveikatos, švietimo, darbo kokybės ir artimųjų ilgalaikės priežiūros barjerus vyresnio amžiaus žmonėms ilgiau likti darbo rinkoje, joje dalyvauti iš savanoriškų pozityvių paskatų.

## Apie Europos sveikatos, senėjimo ir išėjimo į pensiją tyrimą (SHARE)

Europos sveikatos, senėjimo ir išėjimo į pensiją tyrimas (angl. Surovei on Health, Aging and Retirement in Europe; sutrumpintai - SHARE) yra tęstinis vyresnio amžiaus žmonių (50+ metų) tyrimas, vykdomas 28 Europos šalyse ir Izraelyje. Tyrimo metu įvertinama tiriamųjų fizinė ir psichinė sveikata, ekonominis ir socialinis užimtumas, pajamos, turtas, laiko paskirstymas įvairioms veikloms, pasitenkinimas gyvenimu ir kitos gyvenimo sritys. Tyrimo rezultatai skirti ne tik moksliniams tyrimams, bet ir siekiant suprasti politinių sprendimų poveikį ir priimti geriausius sprendimus ateityje.

Šis trumpraštis yra parengtas Vilniaus Universiteto Filosofijos fakulteto Socialinės politikos, Psichologijos ir Sociologijos katedrų tyrėjų vykdomo projekto „Aktyvaus senėjimo politika Lietuvoje: iššūkiai ir galybės“ (Nr. FSF-2022-1) rėmuose. Grafikuose naudoti duomenys iš SHARE apklausos 8-osios bangos, atliktos 2019-2020 metais. Daugiau informacijos: <https://www.fsf.vu.lt/mokslas/share>.

Trumpraštį parengė: Jekaterina Navickė, Žeimantė Straševičiūtė

## Šaltiniai:

- [1] Eurostat [Ifsa\_ergan]. 2020. Ageing Europe. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing\\_Europe\\_-\\_statistics\\_on\\_working\\_and\\_moving\\_into\\_retirement#Opinions\\_of\\_older\\_people\\_concerning\\_work-related\\_issues](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_working_and_moving_into_retirement#Opinions_of_older_people_concerning_work-related_issues)
- [2] Zitikytė, K. 2021. Vyresnio amžiaus darbuotojų dalyvavimas Lietuvos darbo rinkoje: veiksniai, lemiantys užimtumą vyresniame amžiuje. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla. URL: <https://www.lituanistika.lt/content/95409>
- [3] Čižauskaitė A., Gruževskis B. 2018. Ikimokyklinio ugdymo paslaugų įtaką tėvų užimtumui Lietuvoje.
- [4] Matonytė I., Kazlauskaitė R., Poškutė V., 2019. Ilgalaikė senyvo amžiaus asmenų globa Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir paslaugų teikėjų požiūriai. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2018~1581316180753/J.04~2018~1581316180753.pdf>.
- [5] Kairys, A., Zamalijeva, O., Bagdonas, A., Eimontas, J., Pakalniškienė, V., Sadauskaitė R. 2021. Vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojų gerovė: rekomendacijos politikos formuotojams. *Psichologija*, vol. 65, p.64-79. URL: <https://www.journals.vu.lt/psichologija/article/view/25344/25852>
- [6] Europos Komisija, 2015. Employment of older workers. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=15685&langId=en>.
- [7] Aidukaitė J., Blažienė I., Gaižauskaitė I., Mikulionienė S. 2022. Kaip sustiprinti vyresnio amžiaus žmonių gerovę Lietuvoje: valstybės, visuomenės, darbo rinkos ir šeimos vaidmuo. Viešosios politikos pasiūlymai. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centras. URL: <https://www.lstc.lt/wp-content/uploads/2022/07/Viesosios-politikos-pasiulymai.pdf>